folklor/edebiyat, cilt:17, sayı:66, 2011/2

HAPİSHANE ISLAHATI BAĞLAMINDA ÇERKES* HAPİSHANESİNİN MODERNLEŞME ÇALIŞMALARI

Jülide Akyüz Orat**

Giriş babından:

Arapça bir kelime olan *hapishane* alıkoyma, bir yere kapama, dışarı çıkarmama anlamlarına gelmektedir. Bununla birlikte hapsolunan yer, suçlunun cezasını çektiği cezaevi manalarını da ihtiva etmektedir. (Sami, 1317: 540.) Hukuk terimi olarak sanık veya suçlunun belli bir mahalde alıkonularak şahsî hürriyetlerini kısıtlamak şeklinde nitelendirilir. Hukuka aykırı cezaların infaz edildiği yer *habs, mahbes,* bu cezalar sonunda hapsedilen kişi ise *mahbus* olarak adlandırılmaktadır. Cezalandırma yöntemlerinden biri olan *nefy* (sürgün), *tard* (toplumdan dışlanma), kısas ve bedenî –malî nitelikli cezalardan sonra hapis cezası yaygınlık kazanmış ve gittikçe kurumsallaşmıştır. (Bardakoğlu, 1997: 54.)

Bireyi işlediği suç nedeniyle cezalandırmak, aynı suçu tekrar işlemesini önlemek için, caydırıcılık da esas alınarak "hapsetme" ceza hukukunun kamu vicdanını rahatlatma ve toplumsal düzenin korunması işlevini de yerine getirmiştir. Aslında hapis cezası her ne kadar bireyin özgürlüğünü kısıtlamaya yönelik bir yöntem olsa da zarar görenlerin, mağduriyete uğrayanların psikolojileri göz önüne alındığında yüreklerine bir nebze de olsa su serpmektedir.

18. yüzyılın sonlarına kadar dünyada rastlanmayan hapishane modern bir kurum olarak kabul görmektedir. Hapishane seyrine bakıldığında Romalılarda tespit edilen hapis cezası daha çok köleler için düzenlenmiştir. Romalılar, mahkumları açık cezaevi

---

* Çerkes bugün Çankırı İli'ne bağlı Çerkeş adıyla anılan ilçedir.

** Doç. Dr Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Kars/Türkiye, julakyuz@gmail.com.

tarzında özel ve kapalı işyerlerinde çalıştırmışlardır. Bunun yanında kalelerin bodrumları da cezalandırma amacıyla kullanılmıştır. (Ünlü, 2007: 861.)

Osmanlı'da asayiş, suç ve ceza kavramları hakkında yapılan toplu bir derleme çalışması yayımlanmıştır. (Levy-Toumarkine: 2008.) Yapılan çalışmalarda hapishane mefhumu daha çok asayiş kapsamında değerlendirilmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında devlet, asayişi korumak adına ya da koruduğunu halka göstermek adına hapishanelerle ilgili düzenlemeleri, dünya ile birlikte eş zamanlı gerçekleştirmiştir. Kitapta ayrıca Osmanlı dünyasında hapishane, suç ve suçluluk üzerine çalışmanın dolaylı olarak alt sınıftakiler üzerinde çalışmak anlamına geldiği, çünkü devlet nezdinde yasadışı davranışlar tarafından yargılananların genellikle alt sınıflardan olduğu kanaati yer almaktadır.

Hapishanelerin ıslahatı ile ilgili yapılan tez çalışmasında da bu yöndeki kurumlaşmanın Tanzimat Dönemi'nden sonra meydana geldiği vurgulanmaktadır. Osmanlı ceza hukukunda "hapis"in bir ceza infaz kurumu olmaktan çok muhakeme öncesi tutuklama mekanı veya uyarı amaçlı kısa süreli bir ceza aracı olarak kabul edildiği, hapis cezasının da Tanzimat'a kadar pek uygulanmadığı söz konusu çalışmada ifade edilmektedir. (Yıldız, 2007: 107.)

Dünyada hapis kavramının gelişimi:

Günümüz anlayışı çerçevesinde ilk cezaevi 1595'te Amsterdam'da erkekler için yapılan olup, 1597'de kadınlar için de Spinnahus yapılmıştır. Bu kurumlar özellikle dilencilik ve serserilikle mücadele etmek için düzenlenmişti. Bu yerlerde kalanlar çalışarak iyileştirilecek ve eğitilecekti. Bu cezaevleri hürriyeti bağlayıcı ceza düşüncesinin gerçekleştiği kıta Avrupasının ilk modern oluşumlarıdır. (Demirbaş, 2005: 13.)

Cezaların hapishane yoluyla yeniden yapılandırılması 18. yüzyılın son çeyreğinde Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmış, Batı ve Orta Avrupa'ya yayılmıştır. Amerika'da 1774'de ilan edilen Hürriyet Beyannamesi ile yeni bir devlet kurulmuş, kısa bir süre sonra Pensilvanya'da hapishaneler açılmıştır. Açılan bu hapishaneler iki model üzerine inşa edilmiştir. Açıldıkları yerlerle adlandırılan Auburn ve Philedelphia modeli. Bu projeyi gerçekleştirmek isteyenler burjuva hayır cemiyetleri ile Quaeerlar denilen Protestan Hıristiyan gruptur. Bu gruplar bedene karşı cezaların gayri insani olduğunu ileri sürerek cezayı insanileştirmeyi ve rasyonalize etmeyi hedeflemişlerdir. (Demirbaş, 2005: 13.)

18. yüzyıl sonunda İngiltere'deki cezaevlerinin durumunu ve bu konuda yapılacakları belirlemek için İngiltere ve Avrupa'yı dolaşan yargıç Howard ülkesine bu anlamda öncü olmuştur. Sağlık koşullarından, eğitim, ahlaki ve dinsel terbiye, çalışma, gıda sorunu gibi alanlarda yeni düzenlemeler yapılmalıydı. (Demirbaş, 2005: 13.) İngiltere'de bu düzenlemelere gidilmeden önce ağırlıklı olarak bedene yönelik cezalar verilmiştir. Cezanın ibret için teşhir edilmesi gerektiği düşüncesinden hareketle uçurumdan aşağı atma, kolunu bacağını kesme, kırbaçlama, boyunduruğa koyma, ata ters bindirme gibi cezalar uygulanmıştır. Halbuki bu şekilde cezalandırma biçimi sadece İslam hukukunda var bilinmektedir. Bunun dışında gemilerde hapis -ki Osmanlı'da küreğe konmak-, ya da Avustralya'ya gönderme de diğer ceza uygulamalarıdır. Avustralya'ya bir bakıma sürgüne gönderilme 19. yüzyıl sonlarına kadar kullanılmıştır.

Hapishanenin Doğuşu adlı kitabında Michel Foucault; ilk önce akıl hastalarını,

cüzzam ve veba hastalarını hastalığın yayılmasını engellemek için kontrol, denetim, gözetim altında tutma ile başlayan sürecin nihayetinde sanık ya da suçlu bireylerin bedenî anlamda en hafif, ruhsal anlamda ise belki de en ağır bir ceza şekline dönüştüğünü vurgulamaktadır. (Foucault, 2000.) Başlangıçta oldukça masum görünen bu uygulamanın zaman içerisinde modern iktidarın büyük bir gözaltı yaratmasıyla nihayetlendiğini belirten yazara göre çocuk okulla, asker orduyla, sokaklar mobese kameralarıyla, cep telefonlarıyla, internetle, suçlular hapishanelerle kuşatılmakta, bireyselleştirilmekte ve modern iktidar tüm bunlar üzerinde büyük bir egemenlik sürmektedir.

Hapishane, bir medeniyet sembolü, medeniyetle birlikte gelen bir kazanç olarak görülmüştür. Bugüne kadar uygulanagelen cezalandırma yöntemleri; şiddet, dayak, azap verici şekilde idam etme, bir uzvun kesilmesi gibi cezalar ortadan kalkacak, bunun yerine daha insancıl, ıslah edici ve caydırıcı olan hapis cezası uygulanacaktı. (Ünlü, 2007: 863.) Bu Avrupalının bakış açısıdır. Avrupalının diğer bir bakış açısı Avrupa dışındaki toplumlar için de böyle bir medeniyet sembolünün olması gerektiğidir. Avrupalılar, kendileri dışında kalanlar, yani ötekiler için hapishaneyi medeni olmanın koşullarından biri kabul ettikleri için ötekilere "hapishaneniz olmalı" diye dayatmışlardır.

Osmanlı'da hapishane kavramının gelişimi:

İslamiyet öncesi Türk ve Arap toplumunda var olan hapis cezasıyla birlikte bedenî ve malî cezalar daha yaygındır. Ağır hapis cezası olarak zindana atma, daha hafif suçlar için kısa süreli hapis, sürgün ve zorunlu göç cezaları da söz konusudur. (Bardakoğlu, 1997: 54.) İslam toplumunda ilk kez Hz. Ali döneminde özel bir yer hapishane yeri olarak tayin edilmiş, ancak günümüze yakın hapishaneler Emeviler zamanında oluşturulmuştur. (Ünlü, 2007: 861.) Memluk döneminde Kahire hapishaneleri meslek grupları, cinsiyet ve suç türlerine göre ayrıydı. Üst düzey komutanlar sayılan emirler ile memurlar, kadılar, valiler, kadınlar ve katiller, hırsızlar ayrı hapishanelerde tutulmaktaydılar. (Kortantamer, 2005: 93.)

Klasik dönem Osmanlı ceza kanunları şer'i esaslara dayanmaktadır. Şer'i hukukta "kişi suçu ispatlanana kadar masumdur" anlayışı geçerlidir. Örfi hukukta ise "suçsuz olduğunu ispat edene kadar suçlusun" şeklinde şer'i hukuka ters bir anlayış söz konusudur. Osmanlı Devleti, şer'i hukuktaki boşlukları kendi kurduğu bir düzen içerisinde bir karma hukuk geliştirerek kapatmıştır. Örfi hukuku en fazla uygulayan İslam devleti olma özelliği Osmanlı Devleti'ne aittir. Örneğin; "Kalebentlik", cezası örfi hukuk içerisinde yer almıştır. Osmanlı ceza uygulamalarında "şiddet kullanarak cezadan caydırma" ve "ibret-i âlem" anlayışı ön plandadır. Suç işleyeni ıslah ederek topluma kazandırma gibi bir anlayıştan bahsedilemez. Osmanlı ceza hukukunda, "ağır suçlar vererek adalet dağıtmak" fikri ve uygulaması toplum nezdinde de kabul gören vazgeçilemez bir yöntem olarak görülmüştür. (Şen, 2007: 4.)

Osmanlı Devleti'nde hapis cezası ve uygulaması aslî bir ceza şekli olmayıp, daha sonra yaygınlık kazanmıştır. Klasik Osmanlı ceza hukuku, İslâm ceza hukukundan oluşmuş, Fatih, Yavuz, Kanuni ve IV. Mehmed'in kanunnamelerinde yer alan ceza hükümleriyle desteklenmiştir. Osmanlı kanunnamelerinde ve adaletnamelerinde yargı kararı olmaksızın kimse cezalandırılmamış, suçun ispatını gösteren kadı belgesi

olmaksızın suçlunun cezası infaz edilmemiştir. Osmanlılar, hafif ve orta derecedeki suçları, özellikle de esnaf ve sanatkarların nizamnamelere aykırı fillerini cezalandırmada para cezasıyla birlikte hapis cezasını da uygulamıştır. Ağır suçlarda ise 17. yüzyıldan itibaren kürek, (İpşirli, 1982: 206.)** 18. yüzyıldan itibaren ise kalebentlik (Sertoğlu, 1986: 168)*** cezası verilmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kıbrıs kalebentleri ile ilgili yapılan bir çalışma bu tür yerlerin suç işleyenlerin sürgün cezasıyla cezalandırılmalarında kullanıldığı, 56 Müslüman erkek, 2 Müslüman kadın ve 18 gayrımüslim toplam 76 kişinin bu amaçla adaya gönderildiklerini örneklemektedir. (Özkul, 2005: 130-139.)

18. yüzyılın sonlarına kadar hapis cezası hem İslam hukukunda, örfî hukukta ve Batı hukukunda var olan bir uygulamadır. Osmanlı'da fiili hapsi cezasının çekildiği mahpesler, genellikle tersane, kale veya zindanlardır. Kullanılan bu mekanlar genellikle karanlık, havasız, nemli olduğundan Farsça'dan alınan *zindan* kelimesi belirleyici olmuştur. (Şen, 20007: 6.) Yedikule, Baba Cafer, Tersane Zindanları, İstanbul'daki yaygın kullanılan yerlerdi. Bu zindanlar büyük olduklarından bir subaşı denetimine bırakılmış, mahkumların ihtiyaçları yardımseverler tarafından karşılanmıştır. Yedi Kule Hisarında yabancı siyasî suçlular, Osmanlı siyasî suçlular ile savaş yapılan ülke elçileri tutulurdu. (Şen, 2007: 6.)

II. Mahmut döneminde Avrupalılaşma çalışmaları içinde hapishaneler de yer almıştır. Mehterhane olarak kullanılan Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'nın bir kısmı "Hapishane-i Umumi"ye çevrilmiştir. Tanzimat Fermanı'nı ilan eden Osmanlı Devleti, ceza infaz sistemine de eşitlik getirmek istemiştir. 1840'ta "kanunsuz suç ve ceza olmaz" ilkesinin devlet tarafından benimsendiği ilk ceza yasası Ceza Kanunname-i Hümayun çıkarılmıştır. 1858'deki ceza yasası ile kürek cezası, kalebentlik ve hapis cezalarının hürriyeti kısıtlayan cezalar olduğu kabul edilmiştir. Kırım Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya düzen vermek için birtakım hareketlere girişmeleri sonucunda hapishanelerle ilgili yeni düzenlemeler gündeme gelmiştir. (Şen, 2007: 18-19.)

Hapishanenin Osmanlı'ya gelişi Batı'nın önerisi, dayatmasıyla olmuştur. 1839 Tanzimat Fermanı'nda Osmanlı Devleti büyük güçlere; "ceza infaz sistemini eşitlikçi hale getirme, gayrimüslimler de dahil herkesi kanun önünde eşit tutma" sözünü vermiştir. Bu sözün ardından Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gibi hapishane rejimine geçilmesi ve hapishanelerin ıslah edilmesi yönündeki ilk telkinler 1844'den itibaren İngiliz elçisi Canning tarafından dile getirilmiştir. (Ünlü, 2007: 864.) Mahbeslerini ıslah edeceğini bildiren Osmanlı Devleti'nin bu yaklaşımı İngiltere'nin Osmanlı Büyükelçisi Sir Stanford Canning tarafından bizzat takip edilmiştir. Canning, 1850 Kasım ayında Osmanlı'daki tüm mahbesleri konsoloslara gezdirmiş, yapılması gereken düzenlemelerin listesini çıkarmıştır.

Ancak, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı'da da yapılan reform hareketleri merkezî devletin etki alanını ve müdahale gücünü artırma politikasıyla paralellik göstermiştir. 19. yüzyıl zihniyeti doğrudan bedeni hedef alan cezalandırma sisteminin zorunlu olarak değişmesi gerektiğini savunur. Cezalandırma mekanizmaları devlet tarafından

***** Kürek cezası; Donanma gemilerinde kürek çektirilmesidir. Daha sonra ağır hapis cezaları da bu isimle zikredilmiştir.

******Kalebentlik; Herhangi bir suçtan dolayı kale hisarından dışarı çıkmamak üzere içeride tutulma mahkumiyetidir.

kontrol edilmelidir. (Şen, 2008: 202-203.) Geleneksel yöntemler, kamusal alanlarda ibret için suçluların cezalandırılması devletin suç olgusu karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir. (Şen, 2008: 204.)

Osmanlı hapishanelerinin olumsuz şartlar taşıdığı, hücre sistemli yeni hapishanelere geçiş gerektiği belirtilmişse de maliyet yüksekliği nedeniyle bu iş ertelenmiştir. Medeni olmak için hapishane bir sembolmüş gibi dayatılmaktadır. 1858'de İngiliz Binbaşı Gordon, Osmanlı hapishanelerinin ıslahına hizmet için ülkeye davet edilmiştir. Gordon'un yaptığı incelemeler sonucunda sunduğu rapora istinaden İstanbul'da bir tevkifhane ve hapishane yapılmasına karar verilir. Zaptiye Nezareti'nin bulunduğu alan içerisinde bir tevkifhane ve buna bağlı olarak bir hastane yapılması bir başlangıçtır. İstanbul'da bulunan diğer zaptiye merkezlerinde de küçük tevkifhaneler kurulması ile buralara ikinci dereceden hafif suçlular ile "tedib" suçlularının konması kararları alınır. Tüm bu ıslahatın maliyeti 20 kese altın (1 kese 100.000 akçe) civarında tahmin edilir. (Şen, 2007: 24.) Bu rakam sadece İstanbul içindir, Osmanlı genelindeki maliyet devletin oldukça zorlanacağı bir rakamdır: 50-75 milyon kuruş. Bu nedenle öncelik İstanbul'daki hapishanelere tanınır. Islahat Fermanı içerisinde yer alan hapishaneler konusu Avrupalıların Osmanlı'ya karşı kullandıkları bir koz halini almıştır. Yabancı elçilikler hapishanelerin olumsuz koşullarını öne sürerek kendi uyruklarının teslimini, hatta bu mahkumların kendi ülkelerinde hapis yatmalarını dahi talep etmişlerdir. (Şen, 2007: 24.)

Zaptiye Müşiri Hafız Mehmed Paşa, mahbeslerin ve burada bulunan tutukluların durumunu ilk kez hükümet gündemine taşımıştır. Paşa'nın takririnde borçlular ya da hafif suçlar için itham edilenlerle, ağır suçluların bir arada tutulmasının sakıncalı olduğunu, işlenen kabahata göre herkesin farklı mekanlarda hapsini sağlayacak yeni binalar inşa edilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Müşirin önerisi doğrultusunda İstanbul'da yeni bir bina inşasına başlanmış, taşraya da benzer şekilde uygulamaya geçilmesi yönünde talimat verilmiştir. Nisan 1847'de Sinop'ta yeni bir hapishane inşası için 9.500 kuruşluk tahsisatla hapishanelerin ıslahı yolunda ilk adım atılmıştır. Bunun arkasından Mehmed İsmet Paşa bu çalışmaları takip etmek üzere Anadolu Müfettişi olarak görevlendirilmiştir. (Ünlü, 2007: 864.) Osmanlı Devleti kendisine yapılan reform talepleri konusunda pek aceleci bir tavır takınmamıştır. 1854'te aldığı borç karşılığında yeni reform paketinin taahhüt edilmesi ile İngiliz elçisi Canning'in hapishanesi projesi tekrar hükümet gündemine girmiştir. (Ünlü, 2007: 864.) 1839 Tanzimat Fermanı'nda verilen söz Islahat Fermanı'nda yazılı hale getirilmiş, mahbeslerin düzenlenmesi ve yeni hapishaneler inşası maddesi yer almıştır. Bu amaçla İngiltere'den uzman Binbaşı Gordon getirtilmiş, hapishaneler konusunu müzakere etmek üzere bir meclis oluşturulmuştur. (Bozkurt, 1996: 111.) II. Abdülhamid dönemi öncesinde hapishanelerle ilgili bir diğer reform paketi 1866 Girit İsyanı'ndan sonra sunulmuştur. Bunu İstanbul'daki Fransız temsilci Bouree gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti her anlamda karşılaştığı bu dış baskıları gidermek amacıyla bu tür çalışmalara zoraki de olsa yönelmiştir.

1870'de İstanbul'da ilk yeni hapishane Sultanahmet'te açılır. Hapishane ile birlikte Sultanahmet Meydanı yeniden düzenlenir ve "Millet Meydanı" adını alır. 1878 Berlin Antlaşması'na kadarki dönemde ülkenin hemen her yerinde hapishaneler açılmıştır. Sınırlı bütçe ile yapılan bu binalar genellikle iki katlı ve kargir yapılardı, düzenli bir ısıtma ve iaşe sistemi söz konusu değildi. 1864'te Diyarbakır, 1867'de Kırklareli,

1861'de Sivas, Amasya, Harput ve Doğu Anadolu'nun diğer vilayetlerinde hapishaneler yapılması ön görülür. 1862'de Trabzon'da Karabet ustanın başlattığı hapishane inşaatı çok maliyetli olmasına rağmen tamamlattırılır. (Şen, 2007: 27-28.)

1878 Berlin antlaşması ile Osmanlı yönetimi, Doğu Anadolu'da Ermenilerin yaşadığı bölgelerde, Makedonya ve Girit'te ıslahat yapmayı ve bu ıslahat çalışmalarını anlaşmaya taraf olan devletlerin gözetimi altında gerçekleştirmeyi kabul etti. Bu ıslahatlar içerisinde özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskısından kurtulmaya çalışan II. Abdülhamit hapishanelerle ilgili düzenlemelere önem verir. Bu baskıları önlemeye yönelik ilk adım 1880'de "tevkifhane ve hapishanelerin dahili idarelerine dair nizamname"dir. Bu düzenleme ile tutuklu ve hükümlüler birbirlerinden ayrı tutulmakta, buralarda kalanların yiyecek ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmakta, 18 yaşından küçükler ve kadınlar için ayrı koğuşlar sağlanmakta, hükümlülere çalışma zorunluluğu getirilmektedir. (Şen, 2007: 32.) Hapishanelerle ilgili yeni düzenlemeler İngiliz elçisi Henry Layard tarafından denetlenmektedir. İngiliz yargıçlar ve denetleme ekibi Anadolu'da yapılacak ıslahatları denetlemek ve yerinde incelemek için yerel otoritelerle birlikte çalışacak, devlet buna izin verecekti. (Şen, 2007: 33.)

Osmanlı Devleti, 1890 Petersburg Hapishaneler Kongresi'ne katılarak bu konudaki duyarlılığını göstermiştir. İngiltere, Avusturya, Belçika, Danimarka, İspanya, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, İsveç gibi ülkelerin de katıldığı bu kongrede Osmanlı temsilcileri II. Abdülhamid döneminde hapishanelerle ilgili gelişmeleri ifade eden raporlar sunmuşlardır. (Ünlü, 2007: 866.)

Yukarıda hem dünya hem de Osmanlı Devleti için kısa bir hapishane gelişiminden bahsedildi. Klasik Osmanlı ceza hukukunda hapis cezalarının yaygın olmayışı, 19. yüzyıla kadar hapishane olgusunu ne oluşturmuş ne de geliştirmiştir. Avrupa hukukuna geçişle birlikte bir zorunluluk olarak Osmanlı Devleti'ne dayatılan bu süreç oldukça sancılı olmuştur. Medeniliğin bir göstergesi olarak modern hapishaneler, hapishane koşullarının iyileştirilmesi gerekmiştir. Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak isteyen Avrupalılar için hapishanelerin modernleştirilmesi sürekli ve zorunlu şekilde gündemde tutulmuştur. Çoğunlukla dış baskılar sonucunda hapishanelerin modernleştirilmesi aynı zamanda bir zaruriyet halini almıştı. Hem iç hem de dış baskılar sonucu gerçekleştirilmek istenen hapishane reformu malî sıkıntılar nedeniyle sürekli kesintilere maruz kalmıştır. Bu nedenlerle halkın hapishanelere bakışı devletin o bölgedeki varlığını temsil etmekten öteye gidememiştir. (Şen, 2007: 164.)

Yapılan Çalışmalar:

Çerkes hapishanesine geçmeden önce konu ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsetmek gerekmektedir. Bu konuda Nahide Şimşir tarafından yapılan Karesi Hapishanesi ile ilgili bir bildiri, hapishanelerle ilgili bir sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur. Hüdavendigar Vilayeti İdare Meclisi tarafından "Karesi şehir merkezinde borçlulara ait bir hapishane olmadığı, borçlular ile cinayetten tutuklu bulunanların aynı yere konulduğu, hapishanenin dışarıyla bağlantısı olduğu" ifade edilmiştir. Sakıncalı olan bu durum nedeniyle yeni bir hapishane inşasına karar verilmiştir. 1872'de yapılan hapishane inşaatı için gerekli paranın kesilen cezalardan elde edilecek olması dikkat çekicidir. (Şimşir, 2004: 168-169.)

Yine 1892'de Karesi Vilayet merkezinde bir kadın hapishanesinin bulunmadığından bu konuda girişimde bulunulmuştur. Hatta, kadın tutukluların Balıkesir'de 60 para karşılığında kiralanan evlerde cezalarını çekmeleri daha iyi bir sebep teşkil etmiştir. Bu hapishane için ön görülen tahmini tutar 11.490 kuruştur. (Şimşir, 2004: 172-173.)

Konu ile ilgili diğer bir çalışma Canik hapishanesini konu almıştır. Mucize Ünlü tarafından yapılan çalışma 1876-1916 arası dönemi kapsamaktadır. Çalışmada Canik hapishanesi örneğinde yapılan hapishane tanzimleri incelenmiştir. (Ünlü, 2007: 861-876.)

Mehmet Temel tarafından da Menteşe Sancağı Hapishanelerinin 20. yüzyıl başlarındaki durumu ele alınmıştır. Muğla merkez, Köyceğiz, Fethiye, Marmaris, Bodrum ve Milas'ta bulunan yedi hapishanenin kadın-erkek kişi sayıları, hapishanelerin mevkii, tutukluların sağlık koşulları gibi konular soru varakaları ve cetvelleriyle aydınlatılmıştır. (Temel, 2009, 109-135.)

Çerkes hapishanesinde iaşe sorunu:

Çerkes hapishanesi ile yapılan yazışmalarda önemli bir konu olarak karşımıza çıkan iaşe sorunudur. Hapishanede tutuklu bulunan şahıslara günlük tayinat verilmektedir. Bu Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi gereği uygulanmaktadır. Ancak, Çerkes hapishanesinde iaşe sorununun nizamnameye aykırı şekilde çözüldüğü anlaşılmaktadır. Şöyle ki, aslında hapishanede bulunan şahıslara verilen tayinat herhangi bir bedeli gerektirmemektedir, yani devlet tarafından karşılanmaktadır. Ancak, Çerkes ve Boyabad kazalarında tutuklu bulunan mahkumlara usulen ita edilen tayinatların bedeli, mevkufinin (tutukluların) su-i halleri (iyi halleri) göz önüne alındıktan sonra istirdad edilmektedir, yani tayinat bir bedel karşılığında verilmektedir. Mahkumiyet süresini tamamlayan ve tahliye edilenlerden ise bu bedel istirdad olunamamakta, bu durumda meclis idaresi ve bazen de mahkemeye müracaatla hükmen tanzim edilmektedir.

"Kastamonu Vilayetine müzaf Çerkes ve Boyabad kazalarında taht-ı tevkife alınan eşhasa usulen i'ta edilmekde olan tayinatın bi'l-ahire mevkufinin su'i-i hali tahakkuk etdikden sonra bedeli istirdad edilmekde olduğu ve hatta müddet-i mahkumesini ikmal ile tahliye edilen mahkuminden istirdad olunamayan bedelatın meclisce idareye ve bazen mahkemeye müraccatla hükmen tazmin etdirilmekde bulunduğu mezkur kazalar muamelat-ı adliyesinin netice-i teftişatını mübin Kastamonu adliye müfettişliğinden mürsel layihada bildirilmişdir. Mahbusine ale'l-ıtlak ve merkuminden su-i halleri bulunmayanlara muayyen olan me'kulatın itası tevkifhane ve hapishaneler nizamnamesi ahkamından bulunduğu halde bazı mahallerde bu lüzuma riayet olunmadığı anlaşılmasına binaen mukaddema .....acizanem üzerine bu babda nezaret-i celileri canibinden memurin-i mülkiyeye 27 Ağustos 1337 tarihinde ifa kılındığı bildirilen tebligat-ı umumiyede dahi evvelce verilen tayinatın bi'l-ahire tazmini hakkına gidileceğine dair bir sırahat ve delalet bulunmadığı halde kanunen hürriyetleri temdid ve takyid edilmiş olan bu gibi kesanın bu müddet zarfındaki hevayic-i hayatiyyelerinden dolayı ayrıca mesul tutulmaları ve hele tazmin hakkı iltizam olunubda bila-tehir icrası icab eden tahkikatın vaktiyle icra edilememesi yüzünden tevellüd eden zararın bu babda bir sun' ve taksiri olmayan merkumine tahmili mezkur nizamname ahkamına muhalif ve kava'id-i adalate gayr-ı kabil-i telif bulunmuş olduğundan mahkumine ale'l-ıtlak yani vakt ve hali müsaid olsun olmasun icab eden tayinatın itası ve tevkifhaneye idhal edilmiş eşhasa da tarih-i duhulünden itibaren tayin verilerek yalnız bunlardan su-i halleri tedkikat ile tebeyyün edecekleri tayinatın katı hakkındaki tayinat-ı sabıkanın teyid ve tekidiyle beraber su-i halleri tahakkuk eden merkuminin yalnız tayinatın katıyla iktifa olunarak tazmini cihetine gidilmemesinin de ilave tebliği ve neticesinden ……20 C.evvel 1334/12 Mart 1332-25 Mart 1916.

Adliye Müfettişliği tarafından yukarıdaki ifadelerle Dahiliye Nezaretine bildirilen durum üzerine Dahiliye Nazırı Talat Bey, Kastamonu Valisi Atıf Bey'e 31 Mayıs 1332/13 Haziran 1916'de bir tahrir göndermiştir. Tevkifhane ve Hapishaneler Nizamnamesi ahkamına göre; mahbuslara iyi olsunlar olmasınlar belirli mekulatın itası gerekmektedir. Kanunen hürriyetleri tahdid (sınırlı) ve takyid (kaydedilmiş) edilmiş bu kişilerin mahkumiyetleri süresince *hevayic-i hayatiyyelerinden* dolayı ayrıca mesul tutulmalarının hükümlere aykırı olduğu bildirilmiştir. Vakti ve hali ister müsait olsun ister olmasın gerekli tayinat şahıslar mahbese girdikleri tarihten itibaren verilmesi ve tayinat bedelinin tazmini yoluna gidilmemesi gerektiği Adliye Nezaretinin bildirmesiyle tebliğ olunmuştur.

"Devletlü nazır Talat Bey hazretlerinden Kastamonu valisi Atıf Beye

Çerkes ve Boyabad kazalarında taht-ı tevkife alınan eşhasa usulen i'ta edilmekde olan tayinatın bi'l-ahire mevkufinin su'i-i hali tahakkuk etdikden sonra bedeli istirdad edilmekde olduğu dahi müddet-i mahkumesini ikmal ile tahliye edilmiş mahkuminden istirdad olunamayan bedelatda mecalis idaresi ve bazen mahkemeye müracaatla hükmen tazmin etdirilmekde bulunduğu adliye müfettişliğinden bildirildiği ve mahbusine ala eyy-i hal ve merkuminden su'i-i halleri bulunmayanlara muayyen olan me'kulatın i'tası tevkifhane ve hapishaneler nizamnamesi ahkamından olub esasen kanunen hürriyetleri tahdid ve takyid edilmiş olan bu kesanın bu müddet zarfındaki hevayic-i hayatiyyelerinden dolayı ayrıca mes'ul tutulmaları ve hele tazmin ciheti iltizam olunub da bila-te'hir icrası icab eden tahkikatın vaktiyle icra etdirilememesi yüzünden tevellüd eden zararın bu babda birun' ve taksiri olmayan merkumine tahmili mezkur nizamname ahkamına muhalif ve kava'id-i adaletle gayr-ı kabil te'lif bulunamadığı cihetle mahkumine ala eyyü'l-helak yani vakt ve hali müsa'id olsun olmasun icab eden tayinatın i'tası ve tevkifhaneye idhal edilmiş eşhasa tarih-i duhullerinden itibaren tayin verilerek bunların su'-i halleri tedkikat ile tebeyyün edeceklerin tayinatlarının kat'an ve yalnız bununla iktifa olunarak tazmin cihetine gidilmemesi lüzumu adliye nezaret-i celilesinin iş'arı üzerine tebliğ olunur." (DH. MB. HPS. 60/27.)

Yapılan yazışmalardan devletin bu konuda hassas davrandığını söylemek mümkündür. Her ne sebeple olursa olsun hapishaneye girdikleri andan itibaren mahkumlara tayinat verilmesinin nizamname gereği olduğu belirtilmiş, mahkumların hürriyetlerinin kanunen de olsa tahdid edildiği, tayinat bedelinden sorumlu tutulamayacakları vurgulanmıştır. Bu resmî olarak mahkumlara karşı bir insancıl tutumu ifade etmektedir.

Nezaretten gönderilen emre rağmen iaşe sorunu çözümlenememiştir. Çerkes hapishanesinde bulunan mahkumların genelinin Dahiliye Nezaretine bir maruzatları olmuştur. Mevkufin adına Mustafa adlı mahkum; üç aydır açlıktan telef olduklarını, tayinat ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmadığını, iddialarının dikkate alınmadığını Dahiliye Nezaretine bir arz göndererek el amanlarını dile getirmiştir. Eylül 1917 tarihli belgede aşağıdaki sıkıntılara yer verilmiştir.

" Çerkes mahbushanesinde umum mahbusin 3 mahdır açlıkdan telef tayin ve mesarif-i saire verilmiyor müdde'amız is'af olunamıyor el aman derdimize

Çerkes mahbuhanesindeki mevkufin namına Mustafa"

Mahkumların bu iddiasına karşılık hapishane sorumlusu durumun mahkumların

ifade ettiği gibi olmadığını, mahkumlara tayinat verildiği halde açlıktan telef olduklarını söylediklerini belirtmiş, kendisine yapılan haksızlık karşısında istifa ettiğini bildirmiştir.

"Dahiliye nezaret-i celilesi cenab-ı alisine

Maruz-ı çaker-i kemineleridir ki

Kendilerine tayin verildiği cihetle açlıkdan telef olmakda bulunduklarından bahsle istifamı mutazammın Çerkes hapishanesindeki mevkufin namına Mustafa imzasıyla Çerkes merkezinden keşide kılınan telgraf hasbe'l-ta'alluk leffen takdim kılınmış olmağla ol babda emr ve ferman Zilkade 1335 Eylül 1333." (DH. MB. HPS. 97/4.)

Taraflar arasında ihtilaf yaratan iaşe sorununun nasıl sonuçlandığı bilinmiyorsa da, mahkumların yazdığı ariza resmî olarak dikkate alınmıştır. Bu, olaya devletin bakış açısını ortaya koymaktadır. Hapishane koşullarını düzeltmek isteyen bir devlet yaklaşımı söz konusudur. Ancak, mahkumların mı yoksa şikayeti gururuna yediremeyip istifa eden hapishane sorumlusunun mu haklı olduğu bilinmemekle beraber iaşe meselesi gerçekten bir "sorun" olmaya devam etmiştir.

Çerkes hapishanesinin diğer sorunları:

İncelediğimiz dönemde hapishanenin tamir görmesi elzem bir durumdu. Hapishane duvarlarının ve çatısının çok sağlam olmaması firar olaylarını kolaylaştırmıştır. Nisan ayı içerisinde Çerkes hapishanesinden beş şahıs firar etmiş, 7 Nisan 1317/1 Muharrem 1319-20 Nisan 1901 tarihli telgrafla durum Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. Firarilerden birinin Kanıgırı (Çankırı) mutasarrıflığında yakalandığı Kastamonu Valisi Latif Bey tarafından işar edilmiştir.

"*Çerkes hapishanesinden firar ettikleri 7 Nisan 317 tarihli telgrafda arz olunan 5 şahısdan birinin der-dest edildiği Kangırı mutasarrıflığından bildirilmişdir diğerlerinin de behemehal der-destleri lüzumu cevaben iş'ar edilmiş olduğu maruzdur 9 Nisan 317 Kastamonu valisi Latif."* (DH. MB. HPS. 101/2.)

Beş firari mahkumun hapishaneden nasıl kaçtıkları diğer kayıtta izah edilmiştir. Bunlar, hapishanenin çatısına kızgın demirle 50 santimlik bir delik açarak kaçmışlardır. Şahısların hapishaneye bu aleti nasıl soktuklarının hemen tahkik edilmesi ve firarilerin hemen yakalanması hakkında malumat verilmesi istenmiştir. Mahkumların isimleri şöyledir: Cavdar karyeli Bayrakdaroğlu Süleyman Arif Kazım Beterbaş karyeli Habiboğlu Hakkı ve Makeyiran karyeli İsmail.

"*Çerkes kazası hapishanesinin sakfından kızgın temürle elli santim …delik açarak mevkufinden Cavder karyeli Bayrakdar oğlu Süleyman Arif Kazım ve Beterbaş karyeden Habiboğlu Hakkı ve Mekviran karyeli İsmailin evvelki gece firar etdikleri ve yeraltının hapishaneye sorta idhali hakkında tahkikat icrası ve firarilerin heman der-destleri mezkur kaymakamlığa yazıldığı Kangırı mutasarrıflığının iş'arı üzerine beray-ı malumat …"* (DH. MB. HPS. 101/2.)

1910'da hapishane başka bir firar olayına sahne olmuştur. Çerkes hapishanesinin duvarını delerek firar eden şahıslar cinayetle mahkum olmuşlardır. Firarilerden biri Çerkes Dumanlar karyesinden Said bin Mehmed'dir, diğeri ise 3 senedir tutuklu bulunan Edirne karyesinden Yakub bin Ahmed adlı şahıstır. 28 Kanun-ı Sani 1328/10 Şubat 1913'te yakalandıkları Kastamonu valisi Mehmed Galib tarafından Dahiliye Nezaretine bildirilmiştir. (DH. MB. HPS. 17/17.)

Mahkumlar hapishanenin fizikî koşullarından dolayı rahatlıkla firar etmişlerdir. Duvarları, çatısı, kapısı, penceresi sağlam olduğu taktirde bu kaçış olaylarının hiç yaşanmayacağı vakidir.

Hem firarı hem de hapishanenin tanzimini etkileyen hususlardan bir diğeri sağlık koşullarıdır. 28 Şubat 1324/13 Mart 1909'da Çerkes Kazası hapishanesi Çerkes Belediye tabibi tarafından sağlık koşulları bakımından muayene olunmuştur. Hapishanede yapılan tetkikte genelde duvarlarının yıkık, genel anlamda hapishanenin temizlikten ari olduğu belirtilmiştir. Çerkes Kazasının ab ve havasının rutubet ve nemli olduğu, içinden geçen suyun rutubeti bir kat arttırdığı, 4 odasının pencerelerinin güneş görmediği ve karanlık olduğu, şu anda kalan 72 kişinin gecelediği levislerin (tuvalet) gayet hasif olduğu diğer tahkik sonuçlarıdır. Sayılan tüm bu olumsuzluklar nedeniyle hapishanenin hıfzısıhha bakımından gayr-ı caiz yapısı belediye tabibinin raporunda tanzim edilmiştir.

"Çerkes kazası hapishanesi muayene olundukda müzhedim ...ve teharetden ari ve esasen Çerkesin ab ve hevası rutubet ve barid olub altından geçen umum suyu dahi bir kat daha mahal-i mezkurun rutubetini tezyid etmekde ve 30 kişi istiab edecek derecede vüs'ati haiz olan 4 odasının pencereleri .....müteveccih ve karanlık olmağla şimdiki halde 72 kişi beytutet etmekde ve bu sebebden hapishanenin ve ……mahbusinin sıhhatleri muhtell bulunmuş ve cümlesinin levsleri hasif ve koloraya anbean mübtela bulundukları ve burada beytutet ve ikametleri hıfzıssıhha nokta-i nazarının gayr-ı caiz bulunduğunu mübeyyin işbu rapor bittanzim takdim kılındı 28 şubat 324 Çerkes belediye tabibi." (DH. MB. HPS. 141/12.)

Hapishanenin tamir faaliyetleri:

Hapishanenin içinde bulunduğu sağlıksız koşullar neticesinde Dahiliye Nezaretinden Çerkes Hapishanesi ile ilgili bir tamir hareketi başlatılmıştır. Çerkes Kazasında yapılması planlanan yeni hapishane için kazadaki cebehanelik uygun görülmüştür. Söz konusu cephanelik askeriyece mülki işlerde kullanılması için terk edilmiş ve harap bir haldedir. Bu nedenle cephaneliğin yeniden elden geçirilmesi gerekmiştir. Cephaneliğin doğu ve batı cihetine üçer pencere olmak üzere 6 pencere, kuzey cihetine de bir kapı açılarak koğuş olarak tanzim edilecektir. Koğuş şeklinde tanzim edilen odanın muhafaza duvarları 6 metre düşünülmüş, bunun için 1,5 metre irtifaında kargir (tahta) duvar ilave edilmiş, doğu tarafındaki cepheye 4 yeni havalandırma penceresi yapılması gerekli görülmüştür. Evrak 7 Receb 1331/12 Haziran 1913'de düzenlenmiştir.

"*Çerkes merkez kazasındaki cebehaneliğin cihet-i askeriyece hususiyat-ı mülkiyede isti'mal edilmesi içün terk edilmesinden ve merkez kaza sancağında hal-i harabda bulunmasından cebehaneliğe bazı tertibat ilavesiyle hapishane olarak isti'mali içün haritası ve keşfnamesi tanzim ve takdim kılındı cebehaneliğin .....ihale edilen kısmı mevcud olub şark ve garb cihatının üçer pencere olmak üzere altı pencere ve şimal cihetine bir kapu açılarak koğuş halinde isti'mal edileceği gibi ……işaretiyle ihale edilen mevcud muhafaza duvarlarının altı metroyu iblağı içün bir buçuk metro irtifa'ında kargir duvar ilavesi şark cihetinde cepheye müceddeden dört cereyan-ı hava penceresiyle mevcud kapunun tevis'an küşadı ve diğer aksamının harita mucebince müceddeden inşa ve ilavesi icab etdiği hakkında işbu evrak tanzim ve takdim kılındı.."* (DH. MB. HPS. 155/97.)

Belgeye göre adi amele günlüğü saati 1 kuruştan, tek bargirli araba yevmiyesi günlüğü saati 3,5 kuruştan, usta amele günlüğü saati 1,5 kuruştan, taşçı duvarcı ustası saati 3 kuruştan, duvarcı ve taşçı ustası saati 2 kuruştan tespit edilmiştir. Bunların her

biri günde 10'ar saat çalışacaklardır. Toprak ihracı, yani hafriyatin saati 1,66 kuruştur. 1 metreküp temel hafriyatın el arabasına tahmili ve tahliyesi için saat başına 0,83 kuruş belirlenmiştir. 1 metreküp sönmüş kireç için 0,60 kuruş saat ücretidir. Lağım direğinin döşenmesi için lağımcı ve ameleye 2 saatlik ücret 6 kuruştur.

Hapishanede yapılan bölümler ise memur odası, gardiyan odası, çamaşırhane, hela şeklindedir. Bunun dışında binanın kargir temelli, yani ahşap üzerine kurulu olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak ayrıntılı rapor şeklinde hazırlanan cebehaneliğin hapishaneye dönüştürülmesi projesi kolaylıkla hayata geçirilememiş, bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sıkıntılardan en önemlisi maddiyattır. 17 Nisan 1332/30 Nisan 1916 tarihli tahrirata cevaben Çerkes Kazasında hapishane ittihazı için tanzim olan keşif defterinde 21900 kuruşa ihtiyaç olunduğu kayıtlıdır. Ancak, toplam 74000 kuruşluk bir keşif tutarı olduğu, 21900 kuruşluk masrafın hapishanenin tüm ihtiyaçlarını karşılayamayacağı ifade edilmiştir. Diğer evraktan Çerkes Hapishanesi için cebehaneliğin tamir edileceği ve 21900 kuruşa ihtiyaç olduğu halde neden 74000 kuruşluk bir yekun olmasının başka bir sebebi olup olmadığının araştırılmasının gerektiği belirtilmiştir.

"Çerkes kazasındaki cebehaneliğin hapishane ittihazıçün tersim ve tanzim olunan resm ve keşf varakaları ol babdaki tahrirat ile tatbik ve tedkik olundukda tahriratda 21900 guruşa ihtiyacı gösterildiği halde keşf varakası yekunu 74000 guruşa baliğ olmuşdur vakıa merbut resm ancak keşfde ira'e olunan mıkdar masrafla vücuda gelebilür binaen aleyh tahriratda o mıkdar yazılması sehvimini münba'sdir yoksa başka bir sebebi mi vardır istifhamı icab eder.....8 Haziran 332." (DH. MB. HPS. 49/27.)

Yukarıdaki yazışmalara rağmen hapishane ittihazına başlanamamıştır. Bir sene sonra Dahiliye Nezareti'ne hitaben yazılan evrak bunu teyid etmektedir. 12 Şevval 1334/12 Ağustos 1916 tarihli belgede yıkılmak üzere olan Çerkes hapishanesi terk ve tahliye olunarak Hükümet Dairesi bitişiğinde 5-6 kişiyi barındıracak şekilde 3 odadan ibaret yere taşınmıştır. Ancak, bu odalar havasız, rutubetli ve sıhhate aykırıdır. Kazada tabib bulunmadığı için de gerektiğinde civar kazalardan celb edilmektedir. Tüm bunlar Kastamonu Adliye Müfettişi tarafından rapor edilmiştir. Hapishanenin sıhhata uygun şekilde inşası ya da başka bir münasip mahal bulunarak mevkufinin buraya nakli konusunda nezaretten emir bekleneceği işar olunmuştur.

"*Dahiliye nezaret-i celilesine*

Devletlü efendim hazretleri

Çerkes kazası hapishane ve tevkifhanesi ma'il-i inhidam olmasından naşi terk ve tahliye edilmiş olan hükümet dairesi ittisalinde beş-altı kişi isti'ab edecek derecede tahtani 3 odadan ibaret olub işbu odalar heva ve hayadan külliyen mahrum ve ratib ve hıfzısıhhaya gayr-ı muvafık olduğu ve merkez kazada tabib bulunmamakdan dolayı ceraim-i meşhure vuku'unda icra-yı tahkikat içün civar kazalardan tabib celbine lüzum hasıl olmasına mebni te'hiran husule gelmekde bulunduğu Kastamonu adliye müfettişi tarafından mürsel layiha-i teftişede beyan ve iş'ar kılınmış olmağla kaza-yı mezkur hapishane ve tevkifhanesinin şerait-i hıfzıssıhhaya muvafık bir suretde inşası veya diğer münasib bir mahal tedarik ve ihzarıyla mahbusin ve mevkufinin mahal-i mezkura nakilleri esbabının istikmal hususuna himem-i aliye-i nezaret-penahileri maruz buyurulmak babında emr ve ferman hazret-i men lehülemrindir 12 Şevval 1334 20 temmuz 1332." (DH. MB. HPS. 158/10.)

Sonuç:

1- Osmanlı Devleti'nin yaptığı reformlar suç olgusu, kamu düzeninin korunması ve hapishane kurumu hakkında yeni bir anlayışın ortaya çıkmasında ciddi bir etki yaratmıştır. Bu reformların en gözle görülen kısmını oluşturur hapishaneler.

2- Her ne kadar Osmanlı hapishaneleri ile ilgili düzenlemeler Batı örneğinden esinlenerek yapılmışsa da daha insancıl bir tutum sergilendiği yapılan çalışmalarda ve örneklerini verdiğimiz yazışmalarda yer almıştır. Ancak, dışarıdan ithal edilen ve bir medeniyet ölçüsü olarak dikte ettirilen hapishane reformunun başarıya ulaşması devlet açısından oldukça sancılı bir süreç olmuştur. Hem yeni hapishaneler inşa etmek hem de eskilerini onarmak maddi açıdan devleti zor durumda bırakmıştır.

3- Devletin bu reform konusunda ne kadar duyarlı ve istekli olduğunun resmî bir yaklaşımı Çerkes hapishanesi örneğinde gözler önüne serildiği için dikkate değerdir. Ancak, sürekli yazışmalar, yapılan keşif çalışmaları ve yeni bina inşa etmenin maddi zorlukları olumlu yaklaşımların nüvesini somut biçimde ortaya koyamamıştır.

KAYNAKLAR

DH. MB. HPS. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdiriyeti Belgeleri.

BARDAKOĞLU Ali, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*/XVI, İstanbul 1997.

BOZKURT Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, TTK Yayınları, Ankara 1996.

DEMİRBAŞ Timur, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı,* Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

FOUCAULT Michel, *Hapishanenin Doğuşu*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara 2000.

İPŞİRLİ Mehmet, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle ilgili Hükümler", *Tarih Enstitüsü Dergisi,* S: 12, İstanbul 1982.

KORTANTAMER Samira, "Memluklerde Hapishaneler", *Hapishane Kitabı,* Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZKUL Ali Efdal, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kalebentler ve Cezirebentler", *Hapishane Kitabı,* Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Hilal Oytun Altun, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2005.

SAMİ Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî,* İstanbul 1317.

SERTOĞLU Midhat, *Osmanlı Tarih Lugatı,* İstanbul 1986.

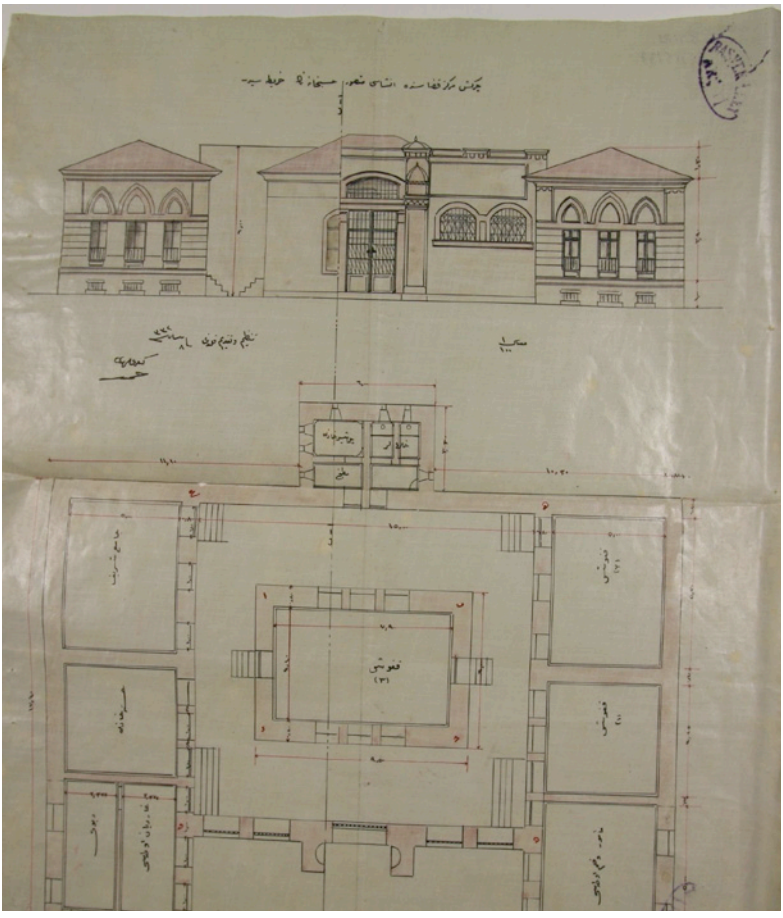
ŞEN Hasan, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza*, Derleyenler: Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

ŞEN Ömer, *Osmanlı'da Mahkum Olmak Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.

ŞİMŞİR Nahide, *Osmanlı Araştırmaları (Makaleler I)*, IQ Yayınları, İstanbul 2004.

TEMEL Mehmet, "XX. Yüzyılın Başlarında Menteşe Sancağı Hapishaneleri", Selçuk

Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 26, Güz 2009.
ÜNLÜ Mucize, "Hapishane Reformu Sürecinde Canik Hapishanesini Islah Çalışmaları (1876-1918), *Karadeniz Tarihi Sempozyumu (25-26 Mayıs 2005),*/II, Trabzon 2007.
YILDIZ Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2002.

Ek- 1. DH. MB. HPS Dosya: 158 Gömlek: 10 12 Şevval 1334/ 20 Temmuz 1332 tarihli Çerkes hapishanesi krokisi.

HAPİSHANE ISLAHATI BAĞLAMINDA ÇERKES HAPİSHANESİNİN MODERNLEŞME ÇALIŞMALARI

Özet

Osmanlı Devleti modernleşme çalışmalarına 19. yüzyılda hız vermiştir. Direk insana yönelik çalışmalardan birisi de "hapishaneleri ve hapsedilenleri" kapsamaktadır. Yaşam hakkının kutsal sayıldığı bir anlayış çerçevesinde Batı'nın dayatmasıyla hapishanelerin yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Bu düzenleme çerçevesinde Çerkes Hapishanesi araştırmamızın dayanağını oluşturmaktadır. Hapishanenin durumu, sağlık koşulları, hapishanenin yeniden inşası gibi ayrıntılar arşiv belgeleri yardımıyla ve bu alandaki çalışmalara katkı amacıyla değerlendirilmiştir.

Anahatar kelimeler: Osmanlı, reform, hapishane, Çerkes, sağlık.

THE MODERNIZATION MOVEMENTS IN ÇERKES PRISON AT THE CONTEXT OF PRISON RENOVATION

Abstract

The Otoman State accelerated its modernization movements in 19th century. The first renovation that has been made for human beings is "the prisons and imprisoned people". It was essential to organize the prisons again by the pressure of West according to the view which defends life right virtuous and sacred. The Çerkes Prison has become the main point of our research because of its renewed organization. The situation, health conditions, the new construction of the prison has been evaluated by the addition of archieve documents as it is thought to help us in this study.

Keywords: Otoman, reform, prison, Çerkes, health.